

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Імені МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

МИХАЛЬСЬКА ВІКТОРІЯ РОМАНІВНА

УДК 37. 011. 32 – 057. 874

**ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ
ДО УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

(Вступ)

Науковий керівник
кандидат педагогічних наук, доцент
Сгадова Валентина Василівна

ВІННИЦЯ - 2006

ЗМІСТ

Вступ	1
Розділ I. Проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до управління навчальною діяльністю молодших школярів у педагогічній теорії і практиці	14
1.1. Управління як педагогічна проблема.....	14
1.2. Теоретичний аспект підготовки майбутнього вчителя до управлінської діяльності.....	24
1.3. Специфіка навчальної діяльності учнів початкових класів в контексті управлінської діяльності вчителя	42
1.3.1. Особливості навчальної діяльності учнів початкових класів.....	42
1.3.2. Функції педагогічної і управлінської діяльності вчителя..	61
1.4. Рівні готовності студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів	79
Висновки до I розділу	111
Розділ II. Методика формування готовності студентів педагогічного коледжу до управлінської діяльності	115
2.1. Концептуальні засади підготовки студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів.....	115
2.2. Дидактико-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів до управлінської діяльності.....	146
2.2.1 Змістовий компонент професійної підготовки студентів до управлінської діяльності.....	147
2.2.2. Форми і методи реалізації змісту управлінської підготовки майбутніх учителів.....	163
2.2.3 Управлінська підготовка студентів у позааудиторній виховній роботі.....	190
2.3. Динаміка формування готовності студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів.....	196
Висновки до II розділу	217
Загальні висновки	219
Список використаної літератури	224
Додатки	241

Вступ

Особистісно орієнтований підхід у навчанні й вихованні є провідною ідеєю в гуманістичній парадигмі освіти. Безумовно, найважливішим принципом у роботі вчителя-гуманіста є орієнтація на такий розвиток учня, який ґрунтується на його природних нахилах і здібностях. У зв'язку з цим вимагає перегляду не тільки організаційний, але й змістовий компонент процесу навчання і виховання з точки зору його впливу на розвиток особистості. Усі ці аспекти дістали відображення у Концепції загальноосвітньої школи, яка визначає практичну діяльність усіх учасників навчально-виховного процесу і ґрунтується на Конституції України, Законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Національній доктрині розвитку освіти в Україні та інших законодавчих актах держави, керівних документах Міністерства освіти та науки України.

Головною цінністю демократичного суспільства є формування різнобічно розвиненої особистості. Новий етап розвитку суспільства потребує людини, що зуміла б пізнати себе, реалізувати свої здібності повною мірою, а це насамперед залежить від якості навчання і виховання у закладах освіти, від їхньої спроможності забезпечити повноцінний розвиток учнівської та студентської молоді на рівні світових стандартів. Нові вимоги суспільства до початкової школи, нові завдання, можливості навчально-виховного процесу відображені в Державному стандарті початкової загальної освіти. Реорганізація системи освіти, нові вимоги до особистості потребують перегляду ролі вчителя в освіті, якісного оновлення змісту його підготовки. Розв'язання актуальних проблем сучасної школи, завдань її глибинного оновлення багато в чому обумовлене ефективністю забезпечення освітнього процесу фахівцями, які задовольняють вимоги сучасної школи, організують навчальний процес у його сучасному розумінні.

Однією із важливих складових дидактичного процесу в сучасній початковій школі є управління навчальною діяльністю школярів. Щодня

вчителю доводиться самостійно розв'язувати різноманітні педагогічні завдання, приймати науково обґрунтовані рішення. Тобто, вчитель сучасної школи, в тому числі початкової, має бути підготовленим до викладацької, навчально-виховної, науково-методичної та управлінської діяльності.

Вказуючи на необхідність приведення у відповідність змісту професійної підготовки вчителів початкової школи до реалій сьогодення, в яких повинен працювати вчитель, О.Я. Савченко вказала, що сучасний учитель повинен "... організувати навчальний процес не на рівні предметника, а на рівні менеджера"[68].

Особливої актуальності це питання набуває для вчителів початкових класів. Початкова школа є чи не найважливішим етапом в оволодінні дитиною частиною суспільного досвіду. Цей період визначається як унікальний у становленні учня-суб'єкта навчальної діяльності, оскільки саме тоді закладаються фундаментальні основи розвитку, пробуджуються і змінюються передумови та механізми оволодіння різноманітними видами людської діяльності. Прийоми організації, регулювання, контролю, аналізу вчителем навчальної діяльності молодших школярів є зразком для самоорганізації, саморегулювання, самоконтролю і самоаналізу учнями своєї діяльності. В процесі засвоєння систематизованих знань проходить формування загальної стратегії пізнавальної діяльності, вивчення способів засвоєння знань, формується організованість мислительної діяльності, логіка розгортання пізнавальних процесів.

Актуальність і значущість управлінського аспекту особистісно-професійної підготовки майбутнього педагога зумовлена ускладненням змістової сутності процесу навчання, який стимулюється сучасними досягненнями науки, культури, а також змінами, що відбуваються в соціально-економічній сфері суспільного життя. Саме ефективне управління навчальною діяльністю молодших школярів виступає гарантом формування потреби та вмінь накопичувати знання.

Професійна підготовка майбутнього вчителя в умовах вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації починається у старшому підлітковому віці, який характеризується відкритістю пізнавальної сфери особистості до позитивного впливу зовнішніх умов, а тому є сенситивним для розвитку тих властивостей особистості майбутнього вчителя, що потребує суспільство на даному етапі: компетентність, високий рівень духовної культури, гуманізм, емпатія, комунікабельність, управлінські здібності.

Традиційна підготовка вчителя мало орієнтована на перетворення його у вмілого організатора та управлінця спільної діяльності педагогів, учнів та активної частини місцевої громади. Окреслюючи коло проблем підготовки студентів педагогічних коледжів до професійної діяльності, в першу чергу, до них ми відносимо недостатню орієнтацію на формування особистісних якостей студентів, недооцінку підготовки до управління навчальною діяльністю молодших школярів.

У той же час готовність майбутнього вчителя до управління навчальною діяльністю учнів розглядається нами як його потенційна здатність до здійснення цього процесу, що формується під час спеціально організованої професійної підготовки і зумовлена рівнем розвитку професійних і особистісних якостей майбутнього вчителя початкових класів, які сприяють успішній управлінській діяльності. Тому підготовка студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів – це процес створення у навчально-виховному процесі закладу таких психолого-педагогічних умов, які сприяють активному засвоєнню теоретичних знань і практичних умінь управлінської діяльності у процесі особистісно орієнтованої взаємодії викладачів та студентів, розвитку особистісних управлінських якостей майбутнього вчителя.

Окреслена проблема багатоаспектна. У психолого-педагогічній науці та практиці завжди приділялася належна увага проблемі професійної підготовки вчителя, зокрема, таким її аспектам: теоретико-методологічні засади

професійно-педагогічної підготовки вчителя (О.А. Абдуліна, А.М.Алексюк, В.П. Безпалько, І.А. Зязюн, В.І. Луговий, Н.В. Кузьміна, О.Г. Мороз, В.А. Семиченко, М.М. Скаткін, Л.О. Хомич), управлінський аспект професійної діяльності вчителя (Ю.К. Бабанський, В.І. Бондар, Ю.В. Васильєв, А.С. Макаренко, П.М. Керженцев, І.П. Підласий, В.С.Пі-кельна, О.Я. Савченко, В.О. Сухомлинський, Н.Ф. Тализіна, Є.М. Хриков, М.В. Черпінський, В.В. Ягупов); управління процесом професійної підготовки вчителя (О.А. Анісімов, С.І. Архангельський, В.О. Сластьонін, В.С. Безрукова, І.І. Ільясов, М.І. Приходько, П.В. Стефаненко, Г.П. Щед-ровицький).

Результати досліджень В.П. Безпалька, В.І. Бондаря, В.Ю. Васильєва, Ю.А. Конаржевського, Ю.М. Кулюткіна, В.С. Пікельної, Т.І. Шамової дають змогу нам трактувати педагогічне управління вчителя як його діяльність, орієнтовану на створення умов, що забезпечують досягнення поставлених цілей навчання, причому, предметом (об'єктом) управління виступає професійна діяльність учителя – викладання і діяльність учня – учіння.

Однак аналіз літератури, присвяченої різноманітним аспектам підготовки майбутніх учителів, показує, що проблемі підготовки студентів педагогічних коледжів до управління навчальною діяльністю молодших школярів приділено недостатньо уваги. У процесі професійної підготовки майбутніх педагогів управлінський аспект не виділяється і, відповідно, не сприймається студентами як необхідний компонент і як функція професійної педагогічної діяльності. У результаті студенти не мають уявлення про структуру управлінської діяльності, про етапи універсального управлінського циклу. З іншого боку, навіть уривчасті теоретичні знання про особливості управлінської праці, котрі не інтегровані в систему знань й не актуалізовані у практичній діяльності, так і залишаються чистою теорією, не закріплюються в управлінських уміннях і навичках.

Традиційно поліпшення професійної підготовки вчителів здійснюється шляхом вдосконалення існуючих чи розширення за рахунок нових його професійних умінь. Саме ця проблема була предметом багатьох досліджень.

Проблема підготовки студентів до управлінської діяльності також була предметом спеціального вивчення та знайшла своє відображення в окремих дисертаційних дослідженнях (К.О. Богатирьов, Н.М. Рябуха, О.І. Цикіна, В.Г. Виноградський, Р.М. Друзь, В.Я. Ястребова, О.В. Корягіна).

Однак досліджувана нами проблема не знайшла належного відображення в діяльності вищих педагогічних навчальних закладів I-II рівнів акредитації. Значна кількість досліджень з проблеми підготовки вчителя до управлінської діяльності свідчить про її актуальність, водночас аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що теоретичні й методичні аспекти формування у вищих педагогічних навчальних закладах I-II рівнів акредитації готовності майбутніх учителів до управління навчальною діяльністю молодших школярів є недостатньо розробленими.

Отже, сьогодні відчутною є суперечність між суб'єктивною необхідністю підвищення рівня підготовки майбутніх учителів до управління навчальною діяльністю школярів та існуючою системою професійної підготовки студентів. Окрім того, можна констатувати наявність інтересу до досліджень, пов'язаних із управлінням навчальною діяльністю учнів; значний ступінь розвитку теорії педагогічного управління; недостатню увагу до вивчення управління навчанням молодших школярів і, відповідно, до виокремлення особливостей управлінської підготовки майбутніх учителів. Сказане вище обумовлює доцільність адаптації напрацювання теорії педагогічного управління до навчально-виховного процесу вищої педагогічної школи з метою удосконалення управлінської підготовки студентів.

Актуальність і професійна значущість досліджуваної проблеми, а також її недостатня теоретична розробленість зумовили вибір теми дослідження: **“Підготовка студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів”**.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації входить до плану наукового дослідження

кафедри педагогіки початкового навчання Рівненського державного гуманітарного університету за темою “Психолого-дидактичні аспекти розвитку навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів та студентів” (довідка № 36 від 26.08.2005).

Об’єкт дослідження – професійна підготовка студентів педагогічного коледжу.

Предмет дослідження – процес підготовки студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів.

Мета дослідження – виявлення, теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка методики підготовки студентів педагогічного коледжу до ефективного управління навчальною діяльністю молодших школярів.

Гіпотеза дослідження – підготовка студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів буде здійснюватись ефективно, якщо її організація передбачатиме:

- спрямованість педагогічного процесу на розвиток у студентів потреби в управлінні навчальною діяльністю молодших школярів;

- засвоєння студентами знань про особливості управління навчанням учнів початкових класів із здійсненням міжпредметних зв’язків та практичною його спрямованістю;

- оволодіння ними управлінськими вміннями і навичками шляхом запровадження активних методів навчання і комбінування теоретичного навчання, практичних видів роботи, навчальної практики та позааудиторної роботи;

- створення можливостей кожному студенту для виявлення і розвитку особистісних управлінських якостей.

Досягнення поставленої мети дослідження і перевірка висунутої гіпотези потребує послідовного розв’язання таких **завдань**:

1. З’ясувати сутність і особливості управління навчальною діяльністю молодших школярів.

2. Визначити критерії та рівні готовності студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів.

3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику підготовки студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів.

4. Розробити методичні рекомендації щодо підготовки студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів.

Методологічну основу дослідження склали: основні положення теорії пізнання, пов'язані з активною діяльністю суб'єкта; положення про взаємозв'язок, взаємообумовленість явищ і процесів; взаємозалежність між розвитком особистості й організацією її навчальної діяльності; принцип єдності теорії і практики; системний, особистісно орієнтований, функціональний.

Теоретичну основу дослідження становлять:

теорія педагогічного управління (Ю.В. Васильєв, Ю.А. Конаржевський, В.С. Пікельна, М.М. Поташник, В.П. Симонов, Н.Ф. Тализіна, В.І. Бондар, Л.М. Карамушка, Н.Л. Коломінський, В.І. Маслов); психологічна теорія діяльності (О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін та ін.); теорія педагогічної діяльності (Ю.К. Бабанський, Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонін, О.І. Щербаков та ін.); наукові засади організації навчально – виховної роботи (С.У. Гончаренко, О.Я. Савченко, Н.М. Бібік, В.М. Мадзігон та ін.); системний підхід до оцінювання професійної готовності майбутніх фахівців (В.В. Давидов, О.А. Дубасенюк, М.І. Дьяченко, Л.О. Кандибович, Н.В. Кузьміна, А.Ф. Ліненко, Н.Г. Ничкало та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**: теоретичні методи – аналіз філософської, психолого-педагогічної, управлінської літератури та інших джерел з теми дослідження; метод теоретичного аналізу і синтезу на етапах визначення мети, предмета,

гіпотези, завдань дослідження; вивчення нормативних документів, навчальних програм, іншої навчально-методичної документації для систематизації даних, розробки й обґрунтування концептуальних засад моделі підготовки студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів. Емпіричні методи: діагностичні (бесіди, анкетування, тестування), обсерваційні (пряме і непряме спостереження), прогностичні (експертні оцінки (констатувальний і формувальний експеримент), кількісна та якісна обробка результатів дослідження. За допомогою цих методів аналізувався стан проблеми в практичній діяльності педагогічних коледжів, простежувалася й оцінювалася ефективність упровадження в педагогічну практику моделі підготовки студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів, прогнозувалися результати дослідно-експериментальної роботи.

Організація дослідження. Дослідження проводилося поетапно протягом 2001-2004 р.р. **Перший етап** носив констатувально-пошуковий характер, упродовж якого вивчався стан проблеми в педагогічній, управлінській, філософській літературі й на практиці, визначалися вихідні теоретичні позиції, робочий апарат і гіпотеза дослідження, вивчалися потреби педагога в реалізації управлінських функцій. Вивчена науково-методична література з проблеми педагогічного управління, управління навчальною діяльністю учнів початкових класів та визначені функції вчителя у його здійсненні, основні знання, навички та уміння, необхідні для цього; з'ясовано необхідність формування готовності у студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів та обґрунтовано сутність зазначеного поняття; визначені рівні сформованості у майбутніх учителів готовності до управлінської діяльності. На цьому етапі було проведено констатувальний експеримент, спрямований на виявлення рівня підготовки майбутніх учителів

початкових класів до управління навчальною діяльністю молодших школярів.

На другому етапі уточнювалися концепція і теоретичне забезпечення професійної підготовки студентів педагогічного коледжу до управлінської діяльності; визначено сукупність управлінських знань і вмінь учителя початкових класів. Розроблено і теоретично обгрунтовано суть поняття “готовність до управлінської діяльності”, визначено його структуру; визначено принципи управлінської підготовки; обгрунтовано педагогічні умови підготовки студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів; визначено зміст компонентів (змістового, цільового, процесуального, особистісного та мотиваційного) процесу управлінської підготовки; розпочато експериментальну роботу із реалізації моделі у навчальному процесі педагогічного коледжу.

На третьому етапі експериментально перевірено розроблені педагогічні умови управлінської підготовки вчителя початкових класів; опрацьовано, узагальнено і систематизовано отримані результати. У ході цього етапу здійснювалось коригування дидактичних матеріалів, уточнювалися методичні особливості підготовки вчителя початкових класів до управління навчальною діяльністю учнів; було проведено обробку і аналіз результатів формувального експерименту, здійснено порівняння розподілу студентів експериментальних і контрольних груп за рівнями оволодіння професійними знаннями та вміннями за допомогою статистичних критеріїв.

Експериментальна база. Дослідження проводилось на базі Сарненського педагогічного коледжу Рівненського державного гуманітарного університету, Луцького, Бродівського, Донецького педагогічних коледжів, Київського педагогічних коледжів №1 і №2 та Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту.

У дослідженні брали участь 589 студентів, 96 учителів початкових класів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

вперше визначено педагогічні умови підготовки студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів: розвиток у студентів усвідомленої потреби в управлінні навчальною діяльністю молодших школярів; засвоєння ними знань про особливості управління навчанням учнів початкових класів та оволодіння управлінськими вміннями і навичками шляхом використання активних методів навчання, комбінування теоретичного навчання, практичних видів роботи, навчальної практики та виховної позааудиторної роботи; створення умов для виявлення і розвитку особистісних управлінських якостей кожного студента; критерії та рівні готовності студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів;

удосконалено систему підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності;

дістали подальший розвиток уявлення про сутність і особливості управління навчальною діяльністю молодших школярів та етапи формування готовності майбутніх учителів початкової школи до його успішної реалізації.

Практичне значення дослідження. Обґрунтовано й експериментально перевірено зміст, форми і методи підготовки студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів на основі актуалізації потреби до даного виду діяльності, оволодіння системою необхідних знань та відповідними вміннями для її успішної реалізації.

Розроблено методичні рекомендації із підготовки студентів педагогічного коледжу до управління навчальною діяльністю молодших школярів. Запропонована методика може використовуватись у практиці підготовки вчителів початкових класів, а також у системі підвищення їх кваліфікації.

Уточнено й обґрунтовано професіограму вчителя початкових класів як керівника навчальної діяльності молодших школярів.

Результати дослідження впроваджені в практику роботи педагогічних коледжів м. Сарни (довідка № 68/1/1-05 від 22.06.2005р.), м. Донецьк (довідка № 127 від 22.12.2004р.), м. Луцьк (довідка № 12 від 25.01.2005р.), м.

Броди (довідка № 124/2-04 від 24.12.2004р.) та відділення початкового навчання гуманітарно-педагогічного інституту м. Хмельницький (довідка № 56 від 07.02.2005р.).

Вірогідність здобутих результатів і основних висновків дисертаційного дослідження забезпечується методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних положень наукового пошуку; використанням комплексу методів дослідження, адекватних об'єкту, предмету, меті й завданням дослідження; застосуванням аналізу науково – методичних джерел із проблеми дослідження, а також кількісним аналізом та якісною інтерпретацією одержаних експериментальних даних; підтвердженням основних положень гіпотези результатами педагогічного експерименту.

Апробація основних результатів дослідження здійснювалась шляхом виступів дисертанта на Міжнародній науково – методичній конференції «Підготовка вчителя початкових класів в умовах нової парадигми освіти» (Київ, 2004 р.), на Всеукраїнській науково – практичній конференції «Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки вчителя-вихователя-викладача» (Київ, 2005 р.), на Всеукраїнській науково – практичній конференції «Проблеми переходу на новий зміст та термін навчання» (Рівне, 2003 р.), на науково – практичних конференціях «Педагогічна практика в професійній підготовці вчителя» (Сарни, 2004 р.), на обласних та районних семінарах з актуальних проблем підготовки вчителів у м. Сарни; на засіданнях кафедри педагогіки початкового навчання Рівненського державного гуманітарного університету, циклової комісії викладачів іноземних мов Сарненського педагогічного коледжу РДГУ.

Основні теоретичні положення і висновки дисертації відображено в 12 одноосібних публікаціях автора, в тому числі: 7 статей – у наукових фахових виданнях та збірниках наукових праць, 3 статті – у збірниках матеріалів конференцій, 2 брошури – програма спецкурсу та методичні рекомендації до його викладання.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст дисертації викладено на 222с., робота містить 18 таблиць. Список використаних літературних джерел має 195 найменувань, з них 5 - іноземною мовою.